

Gondolatok a professzori tekintély alakulásáról Hutyrától napjainkig*

Kutas F.

Állatorvostudományi Egyetem, Budapest, 1078 István u. 2.

Néhány évvel ezelőtt történt egyetemünkön. Egy évfolyam-találkozó kapcsán az őszbe csavarodott hajú kolléga őszinte elismeréssel nézte végig a megújult klinikai épületeket, majd hozzám fordult. Lassan formálta a szavakat: - Tudod, mi nekem a bajom a mostani egyetemmel? Hiányoznak a régi nagyok. Azok, akikre felnézhetek...

Elgondolkoztató szavak. Valóban ez lenne a helyzet? A kortárstekintély-hiány jellemezné napjaink egyetemi valóságát? Ha igen, ez vajon helyi sajátosság vagy általános jelenség? A következőkben ezekre a kérdésekre kísérelem meg a válaszadást. Előbb azonban menjünk vissza az időben és vizsgáljuk meg, milyen is volt a professzori tekintély sok évtizeddel ezelőtt?

A RÉGMÚLT: A PROFESSZORI TEKINTÉLY CSÚCSRA JÁRATÁSA

A századforduló, majd a 20. század első évtizedei a magyar állatorvos-tudomány ma már legendás aranykorának időszakát képezik. A hazai főiskola kiemelkedő professzoregyéniségei (HUTYRA, MAREK, AUJESZKY, WELLMANN, és még sorolhatnánk a neveket) méltán rendelkeztek olyan hírnévvel, amely a határokon túlra is kiterjedt. Óriási tekintélyre tettek szert, ami valóságos szakmai értékekből táplálkozott. Bár csak másodlagos, de nem hallgatható el a társadalmi környezet kisugárzásának a hatása. Ez az emberi viszonyrendszerek gyakran hűbéri, de legalábbis félféudalisztikus jellegéből következett. A felsőoktatásban is a tekintélyelven alapuló, germán modell érvényesült. Az autokrata szellemiségű tanszék élén álló vezető szinte korlátlan hatalommal rendelkezett. A csaknem olümposzi magasságokban élő professzort méltóságosuramozó hallgató ezt természetesnek vette. Inkább tudomásulvevője és nem észrevételezője, még kevésbé formálója volt az egyetem életének. A professzorral való személyes kapcsolata az előadásokra és a vizsgákra korlátozódott. A professzori splendid isolation nemcsak az öreg kontinensre volt jellemző, hanem arra Angliában is akadt példa. FRANCIS CRICK, a DNS kettős spiráljának egyik megálmodója nem látogatta a cambridge-i King's College menzáját, mert - úgymond - „...nem akarta magát kitenni a hallgatók szükségtelen látványának.” (WATSON: A kettős spirál. 1972)

Ez a professzori magatartásforma annak idején általánossá vált és az ettől való eltérés devianciaszámba ment. Atyai jó barátom - aki a harmincas évek elején Szegeden volt orvostanhallgató - meséli, hogy SZENT-GYÖRGYINEK egyetemi körökben presztizsvesztést jelentett, hogy mint az orvosi-kémia tanára reggelenként

---

* Másodközlés (A Magyar Állatorvosok Lapja 1998/9-es számában megjelent cikk.)

rövidnadrágban biciklizett a városban, hóna alatt teniszütőt szorongatva. (Ne feledjük, a Nobel-díj csak később érkezett és „takarta el” az egyéni különbségeket!)

A harmincas évek közepétől, az elsősorban HUTYRA és MAREK nevével fémjelezhető tudósnemzedék nyugdíjba vonulása után is biztosítva látszott a folyamatosság: a KOTLÁN-MANNINGER-MÓCSY triumvirátus méltó követője volt a nagy elődöknek és mellettük kitűnő, rátermett tanárok egész sora jelentkezett.

A KÖZELMÚLT: A PROFESSZORI TEKINTÉLY LASSÚ ERÓZIÓJA

Az első kedvezőtlen jelek a háború után észlelhetők. Az 1947/48. tanévben, majd az '56-os forradalmat követően több neves professzor kényszer-nyugdíjaztatására (vagy az akkori idők eufemisztikus szóhasználatával élve: rendelkezési állományba való helyezésére) került sor, míg másokat igazságtalan és erőszakos módon bocsátottak el az egyetemről. Később, a hatvanas évek elején, a generációváltással kapcsolatosan komoly vérvesztésnek számított, hogy öt esztendő (1963-67) alatt négy neves akadémikus (időrendben: MÓCSY, MANNINGER, SÁLYI, KOTLÁN) vált ki az intézmény kötelékéből, nyugállományba vonulás és elhalálozás folytán. Mindazonáltal még érvényesült a hely korábbi legendás időszakának kisugárzása, a genius loci. Joggal idézte az új nemzedék egyik neves képviselője az eredetileg NEWTONnak tulajdonított mondást: „Messzire láttam, mert óriások vállán álltam.” Azért ekkor már elvértve olyanok is akadtak, akik nem jutottak fel ebbe a magasságba, hanem megelégedtek a hónalj biztonságosnak vélt langymelegével. Onnan persze nem láthattak messzire, legfeljebb az élenjárónak deklarált szovjet tudomány került látókörükbe.

A pártállami kemény diktatúra hosszú időszakot ívelt át, rányomta bélyegét az oktatási intézmények káderpolitikájára is. Egy professzúra betöltésénél korántsem mellékes szempont volt a rendszerrel szemben elvárható lojalitás, és e tekintetben kétségtelenül jótékonyan hatott, bár nem mindig bizonyult nélkülözhetetlennek a párttagsági könyvecske birtoklása.

Természetesen egyetemünk sem volt mentes a személyi kérdések intézésének eme vitatható és szubjektív formájától, de mégis, egy-két kivételtől eltekintve, az újonnan kinevezett, zömmel az alma mater által nevelt tanároknak sikerült megőrizni az intézmény jó hírét és tudományos színvonalát. A későbbiek szempontjából viszont feltétlenül hátrányos volt több tehetséges, szárnyait bontogató fiatal szélnek eresztése. Ők nem illettek bele az éppen aktuális pártpolitika panelkereteibe. Kevésbé érvényesült már a HUTYRA nevével fémjelzett tudatos építkezés, vagyis az a törekvés, hogy a legtehetségesebbeket, a legrátermettebbeket válasszák ki, s tartsák bent az egyetemen, és ők legyenek a jövőendő állatorvos-generáció tanítómesterei.

A kádári diktatúra föllazulásának köszönhetően, mondjuk a hetvenes évek közepétől kezdve, kétségtelenül javult a helyzet. Elkésve, de még mindig nem későn kerültek be a professzori karba nagyra becsült, nemzetközi hírnevet szerzett, karizmatikus tanáregyéniségek (SZENT-IVÁNYI, TAKÁCS), s foglalták el az őket méltán megillető pozíciót.

A professzori tekintélyt befolyásoló néhány tényező

Az inkább történeti hangvételű áttekintés után vizsgáljuk meg azt, vajon általánosságban milyen tényezők járulhattak hozzá az egyesek által kortárstekintély-hiánynak nevezett állapot kialakulásához?

(*A társadalmi és anyagi megbecsülés hiánya.*) Az első helyen említendő az oktatásügy - és ezen belül természetesen a felsőoktatás - évtizedek óta méltatlan és stagnáló helyzete. A jelenkori társadalmi légkörre különösen jellemző a tudás- és tanulásellenes nézetek gyakori felbukkanása. A társadalmi megbecsülés hierarchiáján a sikeres menedzser-vállalkozó vagy bankember bizony megelőzi az egyetemi oktatót.

Az anyagi megbecsülés tekintetében is nyomom követhető az oktatói munka fokozatos elértéktelenedése. Akinek a tevékenységét nem fizetik meg az értékén, az csakhamar nemcsak a munkáját, hanem saját magát is csökkent értékűnek fogja tekinteni. Sőt, ez a szemlélet átsugárzik közvetlen környezetére is. Egyet lehet érteni a Miskolci Egyetem egyik professzorával: "Az idősebb generáció emlékében élő nagy tanáregyeniségek és a maiak között talán mégis van egy különbség, amely abban áll, hogy régen ők anyagilag is megbecsültek voltak és mi akkor ebből a szempontból is felnéztünk rájuk." (Magyar Felsőoktatás, 1996)

Igazságtalan lenne azonban elhallgatni, hogy újabban mintha felismerték volna ennek a helyzetnek a tarthatatlan voltát. Az MTA doktorainak folyósított, felemelt tiszteletdíj, de még inkább a Széchenyi Professzori Ösztöndíjak odaítélése mindenképpen örvendetes és biztató lépés e tekintetben.

(*Demokratizálódó egyetemi légkör.*) A legutóbbi évtizedben, de különösen a rendszerváltozást követően, a tekintélypozíciók gyöngülésének vagyunk tanúi. Egyre kevésbé érvényesül a tanszéki autokratizmus, a tanszékvezető kiválasztására sem „odafönt” kerül sor. Az oktatási egység tagjai titkos szavazás keretében fejtik ki véleményüket: ki legyen vezetőjük és ezt a javaslatot a szenátus messzemenően figyelembe veszi. Az OTKA kutatási támogatás bevezetése több évtizedes tabukat döntött meg. Az egyéni pályáztatási rendszer akár kezdő kutatók kezébe is komoly anyagi forrásokat helyezhet - a tanszékvezető kikapcsolásával. Némileg közelítünk a nyugat-európai vagy az észak-amerikai egyetemi struktúra irányába, ahol nem a bebetonozott, hanem olykor a rotációs elv folytán vezetői pozícióba kerülő professzor inkább az adminisztratív és szervezési feladatokat látja el. Ő a *primus inter pares* az eddiginél nagyobb önállóságot élvező munkatársak körében. Az egykor egypólusú, professzorközpontú tanszék szerkezeti felépítése kezd polarizálódni.

A ma oktatója egyre inkább részese az egyetem mindennapos életének, és tevékenysége nemcsak az előadások és a vizsgák megtartására korlátozódik. Megtalálható az Equus-napok bohókás forgatagában, alkalmasint sportfelszerelést ölt és kergeti a labdát a tanár-diák focimeccsen, a gólyabálon a csinos hallgatónővel együtt lejt a nyitótáncot.

Külön kell szólni a hallgatóság aktív részvételéről az egyetemi életben. Az osztályozás ma már nemcsak a vizsgáztató tanárok kizárólagos privilégiuma, hanem a hallgatók is értékelik oktatóik szakmai, pedagógusi kvalitásait és teljesítményét. A hallgatóság képviselői jelentős létszámban ott ülnek az egyetem életét formáló szenátus döntéshozó ülésein és egyenrangúként szavaznak a felmerülő kérdésekben.

(*A professzori létszám növekedése.*) Az oktatói és ezen belül a professzori létszám növelésének szükségessége aligha lenne kérdéses. Az új diszciplínák megjelenése, a szakosodás előtérbe kerülése egy-egy tárgyon belül, az idegen nyelvű oktatás megjelenése, valamennyi olyan tényező, amely indokolja a változásokat. A létszámnövekedésen belüli arányok már inkább vitathatók. Az 1942/43. tanévben egyetemünkön a nyilvános rendes tanárok (*professor ordinariusok*) száma mindössze 7 volt. Közülük öten (!) az MTA tagjai. Négy évtizeddel ezelőtt (1957/58. tanév) 11 egyetemi tanárt tartottak nyilván (valamennyi tanszékvezető). Ma - az 1997/98. évi

egyetemi tájékoztató adatai szerint - 29-et (!). Ez jelentősen meghaladja mind az adjunktusok (24), mind a tanársegédek (8) számát. Tehát az oktatók közül a professzoroknak a létszáma a legnagyobb. Akad olyan tanszék, amelynek oktatói gárdáját három egyetemi tanár és három docens alkotja - beosztott oktatók nélkül. Az oktatói kar szerkezetének ilyen való átalakulása aligha tekinthető egészséges folyamatnak, hiszen ez értelemszerűen gátolja az egészséges konstrukciójú és hosszabb távon megújulni képes, alulról tudatosan építkező oktatói gárda kialakulását. Ugyanakkor a létszámnövekedés révén óhatatlanul is hozzájárulhat a professzori presztízis bizonyos mértékű csökkenéséhez.

(Az információáramlás fokozódása.) Valamikor az ötvenes-hatvanas években hallottam egy olyan professzorról, aki tanszékvezetői szobájában hét lakat alatt tartotta az akkoriban az információ kizárólagos forrásául szolgáló külföldi szakfolyóiratokat. Azok az asszisztencia tagjai számára nem voltak hozzáférhetők. Így nem csoda, hogy ő volt minden titkok tudója, az egyedüli orákulum a tudományos kérdésekben.

Ma már más világot élünk. A tudás, az információ az egyik legfontosabb társadalmi és értékteremtő tényező, aminek megszerzése összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint annak előtte volt. A műholdas rendszer segítségével egy adott kutatási témában szinte percek alatt begyűjthetők az ide vonatkozó nemzetközi irodalmi források és adatok. A gyors és hatékony irodalomkutatást segítik a nagy számítógépes referáló szolgáltatások, a CD-ROM adatbázisok. A nemzetközi számítógépes hálózat (Internet) lehetővé teszi a közvetlen információcserét.

Mindezek birtokában egy kezdő kutató is szellemileg felvértezve rugaszkodhat neki választott témájának. Félreértés ne essék, továbbra is szükség van egy bölcs és tapasztalt tanár útmutatására és tanácsaira, de ma már nemcsak az ő kezében van Ariadné fonala, amelynek mentén az ifjú reménység kikászálódhat kutatási témájának labirintusaiból.

TÉTOVA KÖVETKEZTETÉSEK

Beszélhetünk-e tehát kortárstekintély-hiányról?

Erre a kérdésre nem lehet egyértelmű igennel vagy nemmel válaszolni. Kortévesztés lenne mai világunktól olyan univerzális szaktekintélyeket számon kérni, mint amilyenekkel a magyar állatorvoslás a századforduló táján, majd a 20. század első évtizedeiben büszkélkedhetett. Persze ez korántsem csak nálunk van így. Tessék mondani a mai humánorvos-professzorok közül olyan neves, általánosan elismert tudósokat, mint annak idején HÖGYES, KORÁNYI SÁNDOR, SZENT-GYÖRGYI vagy éppen HAYNAL IMRE! Ugye nem könnyű feladat...

A tudományos világ rohamléptekkel fejlődik. A kutatás területén működő szakemberek létszámának óriási növekedése, a sajátos szakterületekre való tagolódás, a tudományos csapatmunka előtérbe kerülése, mind olyan tényező, amelyik nem kedvez a tekintélyvel alapuló szerkezet kialakulásának. Ehhez járul még a nyitottabb, demokratikusabb társadalmi légkör, a feudálisztikus kötöttségek fokozatos eltűnése.

A látszólagos tekintélycsökkenés azonban nem jelenti azt, hogy a mai professzorkorosztály tagjai rosszabbak lennének, mint az előzőek. Pusztán arról van szó, hogy mások. Mert más a körülöttük lévő, közben megváltozott világ. Mert más az adott kort meghatározó szellemiség, a HEGEL után előszeretettel használt ZEITGEIST. Mert mások a feladataik, mások a lehetőségeik.

Talán nem szentségtörés azt állítani, hogy a mai professzori karban is akadnak olyan tanáregyéniségek, akiknek felkészültsége, oktatói és kutatói teljesítménye, iskolateremtő képessége bátran összevethető a régi nagyokéval. Meglehet, őket nem lesi meg a portáról egy ide utazó japán kolléga. Elképzelhető, hogy a hálátlan (?) utókor nem merevíti őket szoborrá az egyetem parkjában. Korántsem biztos, hogy róluk utcát, kollégiumot vagy éppen emlékérmét fognak elnevezni.

Ők már a megváltozott mai kor gyermekei.

Tempora mutantur et nos mutamur in illis: Változnak az idők és velük együtt mi is...